

ROBERTAS BERNASAS IR ŠKOTŲ LIAUDIES DAINA

Elena KUOSAITE

Škotų poeto Roberto Bernso (Robert Burns, 1759—1796) kūryboje nemaža vietos užima dainos, parašytos škotų, airių ir anglų liaudies dainų motyvais. Jos sudaro daugiau kaip pusę pavadinimų visame poetiniame jo palikime¹. Jau vien tas faktas, kad poetas tiek daug vietos savo kūryboje skyrė šiai lyrikos formai, rodo didžiulį jo domėjimąsi tautosaka, kurioje daina yra viena pagrindinių lyrinės dainuojamosios kūrybos formų.

Bernso kūrybos ryšys su liaudies daina jau ne kartą buvo atžymėtas jo kūrybos tyrinėtojų. Dar V. Skotas 1809 metais, recenzuodamas Bernso poezijos leidinį, pabrėžė, kokia artima Bernso poezija folklorui, nors ir manė, kad poetas be reikalo eikvojęs savo kūrybines jėgas lyrinėms dainoms, kurios jį atitraukusios nuo stambesnių kūrybinių planų, ypač nuo sumanymo parašyti dramą². Vienas ankstyvųjų Bernso biografų Dž. G. Lokhartas 1828 metais išleistoje poeto biografijoje pateikia nemaža duomenų apie jo santykį su škotų liaudies kūryba.³ Apie Bernso domėjimąsi liaudies dainomis ir baladėmis taip pat rašė R. Čeimbersas⁴ ir kiti XIX a. poeto kūrybos tyrinėtojai. Tačiau tiek Lokharto, tiek Čeimberso pastabos yra daugiau bendro pobūdžio ir konkrečiau nenagrinėja Bernso ryšio su liaudies kūryba. Abu darbai vertingi tuo, kad pateikia daug faktų iš Bernso gyvenimo, tame tarpe ir tokių, kurie rodo jo domėjimąsi liaudies dainomis.

¹ Anglų kritikas F. B. Snaiders nurodo, jog Bernsas sukūrė 354 dainas. (F. B. Snyder, Robert Burns. His Personality, His Reputation and His Art, Toronto, 1936, p. 104.) T. Krofordas abejoja, ar Bernsui galima priskirti apie 350 dainų. Jo manymu, tikrai Bernso parašyta apie 250 dainų, kitas dainas jis pateikęs nepakeistas. (T. Crawford, Burns. A Study of the Poems and Songs, California, 1960, p. 326.) Tačiau paprastai visuose leidiniuose dedamas didesnis (apie 350) skaičius dainų. O kadangi visas Bernso kūrinių skaičius yra apie 630, vadinasi, dainos sudaro daugiau kaip pusę jo poetinių kūrinių.

² W. Scott, Reliques of Burns. „Quarterly Review“, vol. I, 1809, p. 30, 32.

³ J. G. Lockhart, The Life of Robert Burns, p. 20, 122 etc.

⁴ The Life and Works of Robert Burns, ed. by Robert Chambers, revised by William Wallace, N. Y., 1896, vol. I, p. 29, 79 etc.

XX a. literatūros tyrinėtojai taip pat liečia Bernso kūrybos folkloriškumo klausimą. Tačiau monografiniuose veikaluose, skirtuose Bernso gyvenimo ir kūrybos apžvalgai, daugiausia pasitenkinama bendro pobūdžio teiginiais, konstatuojant, kad Bernsas kūrė dainas, remdamasis jau žinoma medžiaga, ir pabrėžiant Bernso kūrybiškumą bei originalumą⁵.

Kai kuriose išsamesnėse monografijose Bernso dainoms nagrinėti ir jų santykiui su liaudies dainomis nustatyti yra paskirti ištisi skyriai⁶. Čia jau pateikta daugiau faktų apie tai, kaip pats Bernsas rinko tautosakos medžiagą, kokiais dainų rinkiniais naudojosi, yra įdomių pastabų apie tai, kaip jis įsisavino liaudies dainų techniką, kaip perdirbo ir pertvarkė liaudies dainas. Tačiau daugiausia viskas suvedama į formaliąją pusę, nepakankamai dėmesio skiriant Bernso kūrybos motyvų ir tematikos įvairumui, jo poezijos humanizmui ir demokratiškumui.

A. Jelistratova Bernso kūrybos folkloriškumo problemą sieja su liaudišku jo pasaulėvaizdžiu ir nacionaliniu jo kūrybos pobūdžiu⁷.

Iš atskirų darbų, skirtų šiam klausimui, galima nurodyti S. Orlovo straipsnį „Bernsas ir folkloras“⁸. Straipsnio autorius Bernso domėjimąsi folkloru sieja su XVIII a. tendencija rinkti ir populiarinti liaudies kūrybą, poeto kūrybos folkloriškumą riša su jo poezijos liaudiškumo ir humanizmo problemomis. Bet S. Orlovas mažai pateikia Bernso dainų sugretinimų su jų prototipais, todėl negali padaryti ryškesnių apibendrinimų apie tas tendencijas ir metodus, kuriais rėmėsi poetas, interpetuodamas liaudies dainas. Straipsnyje taip pat beveik nepanaudoti paties Bernso pasisakymai apie liaudies kūrybą, rodantys, jog poeto santykis su liaudies dainomis nebuvo visiškai stichiškas, o rėmėsi jo pastangomis suvokti liaudies kūrinių specifiką ir savitumą.

Atsižvelgiant į šias aplinkybes, Bernso kūrybos folkloriškumo problema dar tebelieka nepakankamai išstudijuota ir apibendrinta ir reikalauja tolesnių tyrinėjimų.

* * *

Glaudų Bernso ryšį su dainuojamąja liaudies kūryba visų pirma apsprendė kai kurie jo biografijos faktai. Poetas augo kaimo aplinkoje, apsuptas žmonių, kurie žinojo daug tautosakos kūrinių, mėgo dainuoti dai-

⁵ F. B. Snyder, Robert Burns, p. 104—105; A. Dent, Burns in His Time, L., 1966, p. 13; Б. И. Колесников, Роберт Бернс, М., 1967, стр. 76 ir kt.

⁶ T. Crawford, Burns, p. 257; D. Daiches, Robert Burns, L., 1952, p. 303; Ch. Keith, The Russet Coat, L., 1956, p. 115; De Lancy Fergusson, Pride and Passion, Robert Burns, N. Y., 1964, p. 234.

⁷ А. А. Елистратова, Роберт Бернс, М., 1957, стр. 89—93, 112—123.

⁸ С. А. Орлов, Бернс и фольклор. Учен. записки Куйбышевского гос. пед. ин-та им. Куйбышева, вып. 6, 1942, стр. 124. Iš anglų kritikų darbų, specialiai skirtų Bernso ryšiams su folkloru, galima nurodyti. A. Keith, Burns and Folk-Song, Aberdeen, 1922. Tačiau šis veikalas straipsnio autoriui nebuvo prieinamas.

nas, sekti pasakas. Dar vaikystėje jis su didžiausiu dėmesiu klausydavosi senos tarnaitės pasakų ir dainų, kurios intensyviai veikė jo vaizduotę ir ilgam išliko atmintyje. Jau užaugęs, Bernsas savo autobiografiniame laiške Dž. Murui rašė: „Savo kūdikystės ir vaikystės dienomis aš esu daug kuo skolingas senai savo motinos tarnaitai, kuri buvo be galo tamsi, lengvatikė ir prietaringa. Man regis, ji turėjo didžiausią visoje apylinkėje kolekciją pasakų ir dainų apie velnius, vaiduoklius, laumes, aitvarus, raganas, burtininkus, spunkius, vandenius, žaltvyksles, žibutines, šmėklas, pamėkles, raganius, milžinus, užburtus bokštus, slibinus ir kitokias nesąmones. Tai puoselėjo užslėptas poezijos sėklas.“⁹

Bernso motina taip pat mokėjo daug dainų ir dažnai jas dainuodavo. Nors buvo ir neraštinga moteris, bet liaudies kūrybą sugebėjo perteikti labai subtiliai. Toji kasdieninė aplinka, kupina liaudies tradicijų, ne tik paliko gilų įspūdį Bernsui, bet daug prisidėjo ir prie poetinės jo sąmonės formavimosi.

Reikia prisiminti ir tą faktą, kad Bernso kaip valstiečio-artojo darbą visą laiką lydėjo nuolatinis palydovas daina. Daina, kurią dainuodavo jo padėjėja lauko darbuose Nelė Kilpatrik įkvėpė jį parašyti ir pirmąjį eilėraščių-dainą „Gražioji Nelė“ (Handsome Nell)¹⁰. Tiesa, Bernsas pirmuoju savo kūrybos laikotarpiu, ligi 1787 m., parašė nedaug dainų, tačiau, šiaip ar taip, savo kūrybinį kelią jis pradėjo nuo šios liaudies lyrikos formos.

Vėliau Bernsas labai intensyviai sekė ir skaitė įvairius anglų ir škotų dainų rinkinius, leidžiamus XVIII amžiuje¹¹. Vienas mėgstamiausių jo rinkinių buvo „Anglų dainų rinktinė „Vieversėlis“ (A Select Collection of English Songs „The Lark“, 1775), kurį jis turėjo nuosavą¹². Jam buvo žinomas vienas iš ankstyvesniųjų XVIII a. dainų rinkinių Dž. Votsono „Komiškų ir rimtų škotų eilėraščių rinktinė“ (J. Watson. Choice Collection of Comic and Serious Scottish Poems, 3 vols., 1704, 1709, 1711), o taip pat škotų poeto Ramzėjaus (Ramsay) išleisti rinkiniai „Amžinai žaliuojąs“ (Evergreen, 1724) ir „Ivairybės prie arbatos stalo“ (Tea-Table Miscellany, 1729). Daug dainų Bernsas rado ir žinomo to meto dainų rinkėjo D. Herdo leidiniuose „Senosios ir šiuolaikinės škotų dainos“ (D. Herd. Ancient and Modern Scottish Songs, 1769 ir 1776)¹³, Heilzo (Hailes) išleistame rinkinyje „Senieji škotų eilėraščiai“ (Ancient Scottish

⁹ The Letters of Robert Burns. Edited from the Original Manuscripts by J. De Lancey Fergusson, Oxford, 1931, vol. I, p. 106.

¹⁰ Ten pat, p. 108.

¹¹ Savo laiške Dž. Tomsonui jis rašo žinąs visas dainas, „kurios yra pasirodžiusios bet kuriame mūsų dainų rinkinyje“. (The Letters..., vol. II, p. 122.)

¹² R. Chambers, The Life and Works..., vol. I, p. 51.

¹³ Krofordas abejoja, ar Bernsas galėjo imti savo dainoms prototipus iš Herdo, nes savo laiškuose niekur jo nemini. (T. Crawford, Burns, p. 277.) Tačiau, jeigu pats Bernsas nurodo, jog yra susipažinęs su visais dainų rinkiniais, vargu ar jis galėjo nežinoti tokio svarbaus leidinio, kaip Herdo dainos.

Poems, 1770) ir kt. Siuose rinkiniuose galima rasti daugumos Bernso dainų prototipus. Be abejo, Bernsui buvo žinomas ir vienas populiariausių XVIII a. dainų rinkinių T. Persio „Senosios anglų poezijos liekanos“ (T. Percy. Reliques of Ancient English Poetry, 1765)¹⁴.

Bernso laikais liaudies baladės dažnai būdavo spausdinamos ir ant atskirų lapelių (broadsides). Kai 1781 metais gyveno Ervine (Irvine), kur mokėsi, kaip apdirbti linus, Bernsas nuolatos lankydavosi vietinio knygų prekybininko Templtono parduotuvėje pasiteirauti apie naujus lapelius. Peržiūrėjęs juos, tas balades, kurios jam labiausiai patikdavo, su užsidegimu garsiai deklamuodavo¹⁵.

Bernsas ne tik buvo susipažinęs su to meto dainų ir baladžių leidiniais, bet ir pats uoliai jas rinko. Jis vadina save „senųjų škotų dainų entuziastu“¹⁶. Kartais, norėdamas susipažinti su ta vieta, iš kurios kilo ta ar kita daina, jis keliaudavo į tolimiausius Škotijos kampelius¹⁷.

Betarpiskai Bernso pažinčiai su škotų liaudies kūryba ypač daug reikšmės turėjo kelionės po Škotiją. 1787 m. pavasarį Bernsas dusyk buvo išvykęs į pietinę Škotiją, o tų pačių metų rudenį su savo draugu — mokytoju V. Nikolu jis keliavo per kalnuotą šiaurinę Škotiją. Pastarosios kelionės metu poetas surinko daug dainų ir baladžių, kalbėjosi su liaudies dainininkais, muzikantais ir šokėjais, susipažino su liaudies tradicijomis ir papročiais. Čia, šiaurėje, gyveno garsus škotų smuikininkas ir dainininkas Nilas Hou, iš kurio Bernsas užrašė daug dainų.

Kartu su savo draugu Nikolu Bernsas aplankė daug istorinių vietovių, sugriautų pilių, senų vienuolynų ir kt. Jie pabuvojo viename seniausių Škotijos miestų Invernese¹⁸ ir vietovėje prie Benokberno, kur senovės škotų didvyris Robertas Briusas sumušė anglus.

Šios reikšmingos kelionės įspūdžiai atsispindi Bernso užrašuose¹⁹, laiškuose²⁰, tuo metu ir vėliau parašytuose patriotinio pobūdžio eilėraščiuose „Škotijos šlovė“ (Farewell to a'our Scottish Fame), „Makfersono atsisveikinimas“ (M'pherson's Farewell), „Kalnuos mano siela“ (My Heart's in the Highlands) ir kt. Šiuo metu Bernsas sąmoningai pradeda suvokti savo poezijos ryšį su folkloru ir vis giliau įsisavina meninį liaudies kūrybos metodą. Neatsitiktinai nuo 1787 m. Bernso poetinė veikla daugiausia siejasi su liaudies poetinio lobyno kūrybišku apdorojimu. Tad

¹⁴ Viename savo laiškų Bernsas rašo, kad Persio baladė, parašyta pagal „Neni, O“ melodiją „yra, gal būt, gražiausia baladė anglų kalboje“. (The Letters..., vol. II, p. 126.)

¹⁵ R. Chambers, The Life and Works..., vol. 1, p. 79.

¹⁶ The Letters..., vol. I, p. 278.

¹⁷ Ten pat, vol. II, p. 148.

¹⁸ Invernese jis, matyt, susipažino ir su geliškėmis dainomis, nes, grįžęs iš kelionės, viename savo laiške rašo, kad buvo sužavėtas geliškos dainos melodijos, kurią jam dainavo viena Invernese moteris. (The Letters..., vol. I, p. 141.)

¹⁹ Zr. J. G. Lockhart, The Life..., p. 311—316.

²⁰ The Letters..., vol. I, p. 120—126.

šiuos metus galima laikyti ypač reikšmingais Bernso kūrybos ryšių su folkloru raidoje.

Kaip teisingai nurodo A. Jelistratova, Bernso domėjimasis liaudies poezija ir meilė jai ypač prisidėjo prie jo nacionalinio jausmo sustiprėjimo²¹. Poetas pradeda giliau suvokti savo kaip škoto pareigą nacionalinės škotų kultūros ir literatūros išsaugojimui. Senosiose škotų liaudies dainose jis mato specifišką koloritą, kuris jas išskiria iš kitų tautų dainų. „Senosiose škotų dainose,— rašo jis 1787 m. savo bičiuliui Dž. Skinneriui,— yra kažkas savito, kažkokia nevaržoma minties ir išraiškos laimė, kuri jas ypač išskiria ne tik iš angliškų dainų, bet ir iš šiuolaikinių mūsų dainų kūrėjų pastangų, pasireiškiančių mūsų gimtąja kalba ir stiliumi“²².

1787 m. Bernso, kaip škotų folkloro populiarintojo, veikloje yra labai reikšmingi ir dėl to, kad tais metais prasidėjo jo ilgametis darbas, renkant ir leidžiant škotų liaudies dainas. Vienas iš svarbiausių minėtų poeto kelionių tikslų ir buvo folkloro medžiagos rinkimas. Dar tų pačių metų pavasarį Edinburge jis susipažino su Dž. Džonsonu (J. Johnson), graviuotoju ir muzikos kūrinių leidėju, kuris buvo sumanęs leisti škotų dainų rinkinį „Škotų muzikos muziejus“ (Scots Musical Museum). Čia turėjo būti sudėtos škotų dainos kartu su melodijomis²³.

Kai Bernsas susipažino su Džonsonu, pirmasis „Škotų muzikos muziejus“ tomas jau buvo parengtas. Bernso veikla jame prasidėjo kartu su antrojo tomo leidimu²⁴. Nuo 1787 m. rudens poetas faktiškai tapo šio leidinio redaktoriumi ir leidėju ir dirbo šį darbą ligi pat savo mirties²⁵. Šiam leidiniui jis pateikė 185 kūrinius²⁶. Tai daugiausia senų škotiškų dainų adaptacijos ir originalūs folkloro motyvais parašyti Bernso eilėraščiai.

Į savo bendradarbiavimą su Džonsonu ir į škotų dainų leidimą Bernsas žiūrėjo kaip į atsakingą pilietinį darbą, kuriuo jis pasitarnaus škotų liaudžiai, išsaugodamas jos kultūrinį lobyną. Daugelyje 1787—1788 m. laiškų pažįstamiems jis rašo apie šį sumanymą, kviečia juos prisidėti.

1792 metais prasidėjo Bernso bendradarbiavimas su kitu škotų dainų leidėju Dž. Tomsonu (G. Thomson), kuris leido rinkinį „Originalių škotų

²¹ A. A. Елистратова, Роберт Бернс, стр. 91.

²² The Letters..., vol. I, p. 133—134.

²³ Iš viso Džonsonas išleido 6 tomus. Pirmasis išėjo 1787 metais, paskutinis — 1803 m.

²⁴ Į pirmąjį tomą pateko tik 2 Bernso dainos „Žalioja žali meldai“ (Green Grow the Rashes) ir „Žydi jaunoji Pegi“ (Young Peggy Blooms), o antrajame — jau 17 dainų, kurių tarpe tokios žinomos jo dainos, kaip „Žaliajam Eberfeldy“ (The Birks of Aberfeldy), „Makfersono atsisveikinimas“ (M'pherson's Farewell), „Sušvilpk ir aš ateisiu“ (O Whistle and I'll Come to You) ir kt. (H. Grierson and J. Smith, A Critical History of English Poetry, Harmondsworth, 1962, p. 268.)

²⁵ The Poetry of Robert Burns, Edited by W. E. Henley and T. F. Henderson, Edinburgh, 1901, vol. III, p. 292.

²⁶ Ch. Keith, The Russet Coat, p. 126, J. G. Lockhart, The Life..., p. 185.

melodijų rinktinė“ (Select Collection of Original Scottish Airs)²⁷. Jeigu Džonsonas buvo tik entuziastas, škotų dainos mylėtojas, tai Tomsonas save laikė tiek muzikos, tiek ir teksto žinovu. Džonsonas savo leidinį faktiškai atidavė Bernso nuožiūrai, tuo tarpu Tomsonas turėjo savo nuomonę ir nusistatymus, kurie labai dažnai nesutapdavo su Bernso pažiūromis. Nors Tomsono opozicija iš dalies ir sunkino Bernso darbą²⁸, paruošiant liaudies dainas, bet kartu padėjo jam geriau įsigilinti į pačią dainą, ją išanalizuoti, kad galėtų apginti savo nuomonę.

Su kokių entuziazmu ir pasiaukojimu Bernsas dirbo, stengdamasis išsaugoti ateičiai škotų liaudies dainas, rodo ir tai, kad bendradarbiaudamas su Tomsonu, jis atsisakė nuo bet kokio honoraro. „Kai dėl atlyginimo,— rašė jis 1792 m. Tomsonui,— tai jūs galite laikyti, kad mano dainos yra arba **aukščiau** arba **žemiau** bet kokios dainos; todėl būtent taip tegul ir būna. Garbingas entuziastas, su kuriuo aš prisidedu prie jūsų sumanymo, stato mane į tokią padėtį, kad kalba apie pinigus, užmokestį, honorarą, skolą ir t. t. reikštų sielos sodomiją“²⁹.

Bendradarbiavimas su Tomsonu yra pats svarbiausias etapas Bernso folkloristinėje veikloje. Ne tik dėl to, kad šiuo metu jis sukūrė savo geriausias dainas³⁰, bet ir todėl, kad polemikoje su Tomsonu ir kitais asmenimis galutinai išryškėja jo požiūris į liaudies dainą, jos idėjinę ir estetinę vertę. Siuo atžvilgiu jis užima savitą ir labai svarbią vietą XVIII a. folkloristų tarpe.

Domėjimasis liaudies dainomis ir jų rinkimas bei leidimas Anglijoje prasidėjo dar gerokai prieš Bernsą. Jau pirmojoje XVIII a. pusėje buvo išleista eilė dainų rinkinių, su kuriais, kaip atrodo, buvo susipažinęs ir Bernsas. O tikrasis liaudies kūrybos renesansas prasideda nuo XVIII a. vidurio. Dž. Makfersonas (J. Macpherson) su savo „Osiano giesmėmis“ (The Works of Ossian, 1765) vienas iš pirmųjų atgaivino senuosius padavimus ir didele dalimi prisidėjo prie susidomėjimo liaudies poezija. O ypač tas susidomėjimas išaugo po Persio dainų rinkinio „Senosios anglų poezijos liekanos“ išleidimo. Dabar liaudies poezijos rinkiniai įgauna lygias teises su rašytine literatūra. Liaudies poezija tampa literatūrinių tyrinėjimų objektu, poezijos ir kultūros problema³¹.

Tas domėjimasis praeities nacionaliniu palikimu buvo susijęs su šviečiamojo amžiaus idėjomis apie žmogaus kilmę, apie pirmąją, natūralų

²⁷ Tomsono leidinys ėjo nuo 1793 m. ligi 1841 m., ir buvo išleista 6 tomai.

²⁸ Fergiusono manymu, Tomsonas tiesiog stengėsi „sunaikinti škotų dainos gyvybiškumą“. (Fergusson, *Pride and Passion*, p. 277.)

²⁹ The Letters... , vol. II, p. 123.

³⁰ Nors Bernsas nusiuntė Tomsonui 120 dainų, bet iš jų tik 6 buvo išspausdintos gyvam esant. Be to, Tomsonui jis nusiuntė ne visas savo parašytas dainas. (Ch. Keith, *The Russet Coat*, p. 128.)

³¹ Д. ж. Кокьяра, История фольклористики в Европе, М., 1960, стр. 158.

žmogų, turėjusį betarpišką ryšį su gamta. Siekimas paprastumo, natūralumo vedė į praeities laikų, gamtos žmogaus aukštinimą. Literatūroje tai pasireiškė reakcija prieš klasicizmo meno refleksiškumą ir racionalizmą, antikos aukštinimą. Šioms kategorijoms priešpastatomas gamtos ir jausmo grožis, viduramžių idealizavimas. Kartu su tuo atgaivinamos senosios skandinavų, keltų bei škotų sagos, kuriose XVIII a. poetai matė natūralų, betarpišką žmogaus ryšį su gamta, tikrą jausmų grožį.

Makfersonas su savo „Osiano giesmėmis“, kurios plačiai nuskambėjo per visą Europą, stengėsi poetiniais vaizdais atgaivinti viduramžių Angliją su jos senomis pilimis, rūsčia gamta ir stiprių aistrų žmonėmis. Jis ypač stengėsi pabrėžti savo kūrinio senumą, save laikydamas tiktai jo vertėju, o autoriumi viduramžių bardą Osianą. Makfersono kūrinys atgaivino senąją liaudies kūrybą, bet kartu su tuo jis visas buvo nukreiptas į praeitį, į senovės aukštinimą.

Kiek kitokiu keliu ėjo Persis, kuris, rinkdamas ir išleisdamas senąsias balades, stengėsi jas tarsi priartinti dabarčiai, XVIII a. visuomenės estetiniam skoniui. Jis išspausdino balades ne tokias, kokias rado senuose rankraščiuose, o su savo pataisymais ir pakeitimais³². Nors šie pakeitimai padaryti, nesiremiant mokslinė baladžių teksto rekonstrukcija, tačiau XVIII a. skaitytojų baladės buvo priimtos, ir jomis buvo gėrimasi kaip tik tokiomis, kokias pateikė Persis.

Tiek Makfersono veikalas, tiek Persio ir kiti liaudies baladžių ir dainų rinkiniai sukėlė didžiulį susidomėjimą liaudies kūryba ir senove. Tas atsikreipimas į kūrybinį savo tautos palikimą skatino nacionalinio jausmo atbudimą. Vienu iš svarbiausių poetinio įkvėpimo šaltinių dabar tampa savo krašto liaudies kūryba, o ne antikinis menas, kaip buvo klasicizmo viešpatavimo laikais. Liaudies kūryboje ieškoma nacionalinių bruožų išraiškos, joje matomi sukurti tipiški nacionaliniai herojai, kuriuos liaudies fantazija apdovanojo kilniais ir humaniškais bruožais.

Bernso, kaip folkloro rinkėjo ir kūrybiško jo perdirbėjo, veikloje nacionalinis pradas taip pat vaidino svarbų vaidmenį. Škotų dainų populiarinimą jis laikė savo patriotine pareiga ir vienu svarbiausiu savo uždaviniu užsibrėžė išsaugoti škotų kultūrinį lobyną. Kartu su tuo škotiškomis dainomis jis stengėsi skatinti savo tautiečių nacionalinę savigarbą, tėvynės meilę. Tačiau Bernso folkloristinėje veikloje kartu su nacionaliniu jausmu stipriai pasireiškia ir socialinis aspektas. Liaudies kūryboje jis ieško demokratiškų idėjų, susijusių su paprastų žmonių pasaulėvaizdžiu, jų moralinėmis vertybėmis. Tuo Bernsas ypač išsiskiria iš kitų savo amžininkų folkloristų.

³² H. A. Beers, *A History of English Romanticism in the Eighteenth Century*, L., 1926, p. 291.

Bernso pastangos išsaugoti ir išryškinti demokratinį liaudies dainų charakterį atsispindi jo polemikoje su Tomsonu, o taip pat ir jo veikloje, perkuriant liaudies dainas bei panaudojant jų motyvus. Šios tendencijos poeto folkloristinėje veikloje susijusios su ta demokratine pozicija, kurią užėmė jis XVIII a. idėjinės minties raidoje, su jo humanistine pasaulėžiūra.

* * *

Konkrečiau nustatyti, kokiais principais vadovavosi Bernsas, pertvardamas liaudies dainas, kurias jis pateikė Džonsono bei Tomsono leidiniams, ir kaip poetas panaudojo liaudies poezijos motyvus savo originaliuose kūrinuose, galima tikrai panagrinęjus ir palyginus Bernso eilėraščius su jų prieinamais prototipais.

Šiandien, žinoma, labai sunku tiksliai atkurti Bernso ryšį su ankstesniąja liaudies daina³³, nes dauguma tos medžiagos, kurią rinko patsai Bernsas, yra dingusi, nėra tikrai žinoma, kokiais kitų asmenų rinkiniais jis naudojosi. Be to, daugelis XVIII a. pirmosios pusės liaudies dainų rinkinių yra ne tikros, o perdirtos liaudies dainos, ir todėl maža ką gali padėti, o daugiau suklaidinti tyrinėtoją. Kai kurios dainos dar prieš Bernsą buvo užrašytos keleto asmenų ir įvairiais variantais, ir sunku pasakyti, kuris iš jų yra Bernso dainos prototipas. O, gal būt, Bernsui buvo žinomos ir kelios tos pačios dainos redakcijos. Yra buvę ir tokių atvejų, kai Bernso daina, vėliau kieno nors perdirta, tyrinėtojų buvo laikoma kaip poeto dainos prototipas³⁴.

Bernso dainų santykis su liaudies kūryba labai įvairaus pobūdžio: pradedant dainomis, kuriose tik su labai mažais pakitimais išlaikyti visi prototipo elementai, ir baigiant eilėraščiais, susijusiais su ankstesnėmis dainomis tik atskirais momentais: pavadinimu, refrenu, melodija ir pan.

Prie tokių dainų, kurios labai artimos savo prototipui, galima priskirti: „Kokie žiaurūs tėvai“ (How Cruel Are the Parents), „Užriesk smakrą“ (Cock up Your Beaver), „Tai buvo puikus mėnuo“ (It Was a Charming Month), „O kad aš nebūčiau vedęs“ (O that I Had Ne'er Been Married) ir kt. Šiose dainose Bernsas pataiso kalbą, pakeičia vieną

³³ Bernso eilėraščių lyginimui su liaudies dainomis šiame straipsnyje daugiausia naudojamas V. E. Henlio ir T. F. Hendersono išleistas Bernso raštų rinkinio trečiasis tomas, kur pateikta nemaža variantų dainų, kuriomis rėmėsi Bernsas, o taip pat nurodyti ir poeto panaudoti šaltiniai (The Poetry of Robert Burns, Edited by W. E. Henley and T. F. Henderson, vol. III, Songs, Edinburgh, 1901). Taip pat panaudotas jau anksčiau cituotas Bernso laiš্কų rinkinys, Lokharto bei Ceimberso parašytos Bernso biografijos, kurios pateikia nemaža faktinės medžiagos šiam klausimui nušviesti, cituoja Bernso ir jo amžininkų pasisakymus. Šio straipsnio tyrinėjimus būtų žymiai papildę ir kiti darbai, kuriuose nurodomi Bernso dainų šaltiniai ir prototipai, tačiau straipsnio autorei jie nebuvo prieinami: J. C. Dick, Notes on Scottish Song by Robert Burns, 1908; O. Ritter, Quellenstudien zu Robert Burns, Berlin, 1901.

³⁴ Zr. The Poetry of Robert Burns, p. 316.

kitą žodį, išlygina eilivimą, tačiau paprastai palieka tą pačią strofinę struktūrą, išlaiko pagrindinius poetinius įvaizdžius ir mintį.

Kad būtų vaizdžiau, kokius pakeitimus įneša Bernsas, galime palyginti jo dainą „Kokie žiaurūs tėvai“ su jos prototipu:

*How cruel is that parent's care,
Who riches only prizes,
When finding out some booby heir,
He thinks he wondrous wise is.
While the poor maid, to shun her fate,
And not to prove a wretch in state,
To 'scape the blockhead she must hate,
She weds where she despises.*

*The harmless dove thus trembling flies,
The ravenous hawk pursuing:
A while her tender pinions tries,
Till doomed to certain ruin.
Afraid her worst of foes to meet,
No shelter near, no kind retreat,
She drops beneath the faulkner's feet,
For gentle usage suing³⁵.*

Bernso daina:

*How cruel are the parents
Who riches only prize,
And to the wealthy booby
Poor woman sacrifice.
Meanwhile the hapless daughter
Has but a choice of strife;
To shun a tyrant father's hate,
Becomes a wretched wife.

The ravening hawk pursuing,
The trembling dove thus flies,
To shun impelling ruin
Awhile her pinions tries;
Till of escape despairing,
No shelter or retreat,
She trusts the ruthless falconer
And drops beneath his feat³⁶.*

³⁵ The Poetry of Robert Burns, p. 316.

³⁶ The Poetical Works of Robert Burns, Edited by Alexander Smith, New York, p. 206. Visos kitos Bernso kūrinų citatos duodamos iš šio leidinio, todėl toliau bus nurodomas tik puslapis.

Kaip matome, Bernsas išlaiko tą pačią strofos struktūrą, vaizdų sistemą ir pagrindinį dainos motyvą. Bernso dainoje, kaip ir prototipe, pirmasis posmelis tiesiogine forma vaizduoja likimą merginos, tėvų verčiamos tekėti už nemylimo, bet turtingo vyro, o antrasis, išplėstas palyginimas, dar labiau pabrėžia jos likimo tragiškumą. Bernsas tiktai labiau sustiprina šį motyvą, įvesdamas žodį „tironas“ (tyrant), asocijuojamą su tėvais, ir „paaukoma“ (sacrifice), kuris asocijuojasi su nelaiminga dukra (hapless daughter). Kitur jis tik kai ką pertvarko sintaksiškai, kai kur išlygina eiliavimą, o tai jo dainą daro sklandesnę ir skambesnę. Žodžiu, poetas patobulina eilėraščių ir kartu išryškina pagrindinį jo motyvą.

Tačiau kitais atvejais Bernsas pasielgia žymiai laisviau ir kūrybiškiau. Kai kur jis plačiau išvysto žinomos dainos motyvus, tuo pačiu padidindamas ir išplėsdamas vaizdų sistemą ir jos apimtį (O Were My Love Yon Lilac Fair, O John Come Kiss me now ir kt.), o kitur priešingai — labiau suglaudžia dainą. Šiais atvejais ypač pasireiškia poeto siekimas minties ir vaizdo koncentracijos, o tuo pačiu ir didesnės poetinės ekspresijos. Ryškus tokios kūrybinės performacijos pavyzdys yra daina „Kapitono mylimoji“ (The Captain's Lady), kurios prototipas buvo sena daina „Mylimoji, arba merginos meilė kareiviui“ (The Liggarr' Lady, or the Ladie's Love to a Soldier). Senoji daina susideda iš aštuonių strofų su refrenu:

*I'll mount my baggage and make it ready,
Come well come woe, I'll be a soger's Laddy*³⁷.

Tai daina apie mylimąją, kuri lydi savo kareivį per mūšius ir kovas ligi galutinės pergaltės arba mirties.

Iš Hendersono leidinyje pateiktų trijų šios dainos strofų matyti, kad toji daina — tai savotiškas mylimosios monologas, kuriame ji išskaičiuoja, kur ir kaip lydės savo mylimąjį, nepaisydama pavojų ir sunkumų. Paskutiniame posmelyje atiduodama duoklė karaliui:

*Sure if we die, we shall die in honour
Fighting for Love and our Prince's Banner*³⁸.

Bernsas tą pačią karo ir meilės temą išreiškia daug glaustesne forma. Jo eilėraštis susideda tik iš dviejų strofų su refrenu:

*O mount and go,
Mount and make you ready;
O mount and go
And be the Captain's Lady.*
(p. 284)

³⁷ The Poetry of Robert Burns, 1901, p. 344.

³⁸ Ten pat.

Jo dainoje nebėra atskirų karo epizodų, konkretizuojančių meninį vaizdą, nėra taip pat detalizuotų erotinių scenų, kurios šiek tiek suvulgarina dainą. Poetas sukuria labiau apibendrintą ir glaustą meilės karo audros paveikslą. Bernsas taip pat išima ir ištikimybės karaliui motyvą, bet labiau iškelia kario narsumą, kuriuo gali pasididžiuoti ir jo mylimoji:

*When the drums do beat,
And the cannons rattle,
Thou skalt sit in state,
And see thy love in battle.*
(p. 284)

Bernso daina įgyja didesnio ekspresyvumo dar ir dėl to, kad poetas pakeičia dainos ritmą. Panaudodamas chorėją ir sutrumpindamas eilutę, jis žymiai pagyvina ritmą.

Minties ir vaizdo kondensacija Bernso dainose paprastai sustiprina lyrinį emocinį jų skambesį. Antai dainos „Kokia ilga ir niūri“ (How Long and Dreary) originalas susideda iš devynių strofų, tuo tarpu Bernso dainoje yra tik trys strofos³⁹. Originaliojoje dainoje nemaža vietos užima pasakojamasis elementas, tuo tarpu Bernso dainoje viskas sukoncentruota į mylimosios ilgesio ekspresiją. Jeigu ankstesnėje dainoje gamtos vaizdai sudaro lyg ir foną, aplinką mylimosios išgyvenimams, tai Bernso kūrinėlyje gamtos motyvas išreiškia patį ilgesio jausmą:

Originalas prasideda šiomis strofomis:

*The Day begins to Press
And the Birds sing sweet and cheery;
But I maun rise and greet,
And think upon my deary.
I ne'er can sleep a wink
Tho' ne'er so wet and weary;
But ly and cry and think
Upon my absent deary*⁴⁰.

Bernso daina:

*How lang and dreary is the night,
When I am from my dearie;
I restless lie frae e'en to morn,
Tho' I were ne'er sae weary.*
(p. 202)

³⁹ Savo laiške Tomsonui 1794 m. spalio mėn. 19 d. Bernsas rašė apie šią dainą: „Panašius žodžius aš esu užtikęs kažkuriame dainų rinkinyje. Aš juos pakeičiau ir išplėčiau“. (The Letters..., vol II, p. 267.) Tačiau iš tikrųjų tai ne išplėstas, o suglaustas šios dainos variantas, nes, kaip nurodo Hendersonas, vienintelis šios dainos originalas yra rastas Herdo rankraštyje, ir ten ji susideda iš devynių strofų. Zr. The Poetry of Robert Burns, 1901, p. 325.

⁴⁰ The Poetry of Robert Burns, p. 325.

Bernsas į šią dainą įveda refreną, kurio nėra originale ir kuris taip pat sustiprina emociją jos įtaigą.

Emocinio prado sustiprinimas siejasi, be abejo, su paties Bernso, kaip lyrinio poeto, kūrybos specifika. Jausmas jo kūryboje visada labai betarpiškai išreikštas, jo ekspresijai palenkti visi eilėraščio elementai. Vadinas, performuodamas dainą, Bernsas įneša į ją savo poetinės individualybės bruožų ir tuo, žinoma, dar labiau pasireiškia jo kūrybiškas santykis su ta poetine medžiaga, kuri buvo jo dainos pagrindas.

Paėmęs žinomą dainą, Bernsas suteikia jai naujos poetinės jėgos ir gaivumo. Jis labai originaliai perdirbo žinomą škotų dainą „Juk tai aš, pasakė Finlis“ (Who But I, Quoth Finlay), vaizduojančią mylimojo atsilankymą pas merginą slapčia vakare. Tai labai plačiai paplitęs ir daugelyje tautų žinomas meilės dainos variantas. Originaliojoje škotų dainoje žymiai daugiau vietos užima pasakojamasis elementas. Meilės motyvas čia išreikštas tiesiogiai išsakant mylimosios susižavėjimą Finliu:

*There dwells a man into this Town,
Some say they call him Finlay;
He is a brisk and able man —
O if I knew but Finlay!*

*Of all the men I ever did see,
There's none I love like Finlay;
He was both courteous, stout and free,
My heart's delight is Finlay*⁴¹.

Tuo tarpu Bernsas visiškai pašalina pasakojamąjį elementą. Jo daina ištiesai parašyta glausto, įtempto, dramatiško dialogo forma, kur gyvas žmogiškas jausmas išreikštas ne tiesioginiais žodžiais, o paslėptas giliau, tarp eilučių. Tai labiau sustiprina šio slapto ir dėl to, gal būt, dar stipresnio jausmo jėgą:

*Here this night if ye remain;
I'll remain, quo' Findlay*⁴²;
*I dread ye'll learn the gate again;
Indeed will I, quo' Findlay.
What may pass within this bower —
Let it pass, quo' Findlay.
Ye maun conceal till your last hour;
Indeed will I, quo' Findlay.*
(p. 231)

⁴¹ The Poetry of Robert Burns, p. 377.

⁴² Bernsas *Finlay* pakeitė į *Findlay*.

Siame baigiamajame dainos posme, kaip ir visoje dainoje, žodis „meilė“ neištiriamas, bet pats jausmas išreikštas kiekvienoje eilutėje, neramiuose, neužtikrintuose mylimosios klausimuose ir trumpuose, lakoniškuose, patvirtinančiuose jos klausimus Findlio atsakymuose.

Atsisakydamas nuo epinio elemento ir paversdamas savo dainą dramatišku dialogu, Bernsas ne tik suteikia jai glaustumo, bet ir padaro ją labai betarpišką. Poeto siekimas kondensuotai ir betarpiškai išreikšti mintį, matyti ir iš eilėraščio „Ką veikti jaunai merginai su senu vyru“ (What Can a Young Lassie Do wi' an Auld Man). Bernso daina — tai jaunos moters monologas, kuriame ji skundžiasi savo nelaimingomis vedybomis ir komiškai vaizduoja savo seną vyrą. Ji prasideda:

*What can a young lassie, what shall a young lassie
What can a young lassie do wi' an auld man?
Bad luck on the penny that tempted my minnie
To sell her poor Jenny for siller an' lan'!
Bad luck on the penny, etc.*

(p. 217)

Tuo tarpu šios dainos prototipas prasideda jaunosios moters kreipimusi į merginas:

*Comme all young damsels both beauteous and free,
I'll summon you all to listen to me:
A song of misguiding concerning my marriage,
Sorrow's the cause of this my ill carriage —
A maiden of fifteen, as it may appear,
She married an Old Man of seventy two year;
And by her misfortune well prove it I can
That she is more troubled with an Old Man, etc.⁴³*

Bernsas ne tik sustiprina eilėraščio įtaigą, išvengdamas didaktizmo, kuris būdingas dainos prototipo įvadinei strofai, bet ir suteikia savo dainai naują motyvą — vedybų dėl turto temą.

Daina „Ką veikti jaunai merginai“ vienas iš Bernso buitinių realistinių kūrinėlių, kuriame nupiešta gyva žanrinė scena ir charakteringomis detalėmis, vaizdžiai apibūdintas senas ir kaprizingas bei pavydus vyras. Ironiškas tonas, kuris jaučiamas jaunosios moters žodžiuose, suteikia dainai humoristinį atspalvį.

Bernso daina kartais įgauna reikšmingesnį visuomeninį skambesį dėl to, kad jo kūrinyje pasikeičia lyrinis herojus. Taip yra eilėraštyje „Vergo skundas“ (The Slave's Lament), kurios prototipu buvo sena, dar XVII a. užrašyta daina „Apgauta mergina“ (The Trappan'd Maid)⁴⁴. Šio-

⁴³ The Poetry of Robert Burns, p. 368.

⁴⁴ The Poetry of Robert Burns, p. 392—393.

je dainoje vaizduojama mergina, kuri apgaulingu būdu buvo išvežta dirbti į Virginijos plantacijas ir trokšta grįžti atgal į savo tėvynę Angliją. Bernso dainos herojus — Senegalo negras, kuris kaip vergas buvo parduotas į Virginiją ir tenai „turi nešti sunkią naštą ir bijoti rykštės“, atskirtas nuo tėvynės ir artimųjų. Bernsas išlaiko ritminę originalo struktūrą, palieka beveik nepakeistą refreną (originale: When That I was weary, weary, weary, weary, O! — Bernso dainoje: And alas I am weary, weary, O!), tačiau savo dainai suteikia aktualų socialinį turinį. Jo eilėraštyje pirmąkart taip ryškiai to meto poezijoje praskamba vergo-negro tema.

Tiesa, ne visas dainas Bernsas sėkmingai perdirbo. Kai kur, kaip, pavyzdžiui, dainoje „Klajoklis Vilis“ (Wandering Willie), poetui ne tik nepavyko išryškinti, bet net ir išlaikyti originalo dainos natūralumo ir šmaikštumo. Yra ir daugiau nelabai nusisekusių Bernso dainų.

Tačiau daugiausia atvejų sena daina atkuriamą tobulėjimo linkme. Kūrybiškas dainų perdirbimas Bernso poezijoje kartu su formos ekspresyvumu ir įtaigumu pasižymėjo taip pat ir turinio šviežumu bei originalumu. Neatsitiktinai dainos, kurias panaudojo Bernsas, iš naujo prigijo liaudyje ne senąja savo forma, o Bernso atkurtąja. Ir čia turėjo reikšmės ne tik tai, kad Bernsas suteikė joms „tam tikrą literatūrinį nudailinimą“⁴⁵, bet svarbiausia tai, kad poetas sugebėjo meniškai panaudoti turtingą folkloro poetinę medžiagą ir prabilti liaudies poezijos kalba.

Perdirbinėdamas senas dainas, kruopščiai išstudijuodamas jų įvairius variantus, Bernsas įsigilino į liaudies poetinės kūrybos specifiką, jos turinio ir formos ypatybes, ir ilgainiui darėsi vis labiau ir labiau savarankiškas, kurdamas šį poetinį žanrą. Taip atsirado Bernso dainos, kuriose panaudotas tik vienas kitas motyvas iš senos dainos, viena kita strofa, o kartais tik atskira detalė, kaip refrenas, pavadinimas ar panašiai. Šias dainas galima laikyti jau visiškai originalia poeto kūryba.

Paimant iš senos dainos tik kokį nors vieną elementą, gimė tokios Bernso dainos, kaip: „Sušvilpk ir aš ateisiu“ (Whistle and I'll Come), „Anksti rytą“ (Up in the Morning Early), „Aš dar per jauna tekėti“ (I'm o'er Young to Marry yet), „Raudona rožė“ (A Red, Red Rose), „Kalniečio našlės skundas“ (The Highland Widow's Lament), „Kalnuos mano siela“ (My Heart's in the Highlands), „Seniai praėjo tie laikai“ (Auld Lang Syne) ir kt.

Dainą „Sušvilpk ir aš ateisiu“ pats Bernsas laikė geriausia iš savo lyrinių dainų, pasižyminčia jausmo tikrumu ir nuoširdumu⁴⁶. Šią dainą jis tobulino eilę metų⁴⁷, kol galiausiai sukūrė variantą labiausiai išlai-

⁴⁵ A. H. K r a p p e, The Science of Folk-lore, London, 1930, p. 154.

⁴⁶ The Letters..., vol. II, p. 274.

⁴⁷ Pirmasis variantas buvo nusiųstas Džonsonui 1788 m., o paskutinis, jau galutinai išbaigtas Tomsonui 1795 m. Žr. The Letters..., vol. I, p. 275 ir vol. II, p. 306–307.

kantį dainos specifika, bet kartu perleistą per Bernso poetinės individualybės prizmę. Palikęs seną refreną⁴⁸, kuriame pabrėžta slapta besimylinčių jaunuolių meilės jėga, Bernsas sukuria žanrinio pobūdžio dainą, atskleidžiančią tą nelengvą situaciją, kurioje yra mylimieji, turintieji slėpti savo jausmą tiek nuo tėvų, tiek ir nuo kitų žmonių:

*At kirk, or at market, whene'er ye meet me,
Gang by me as tho' that ye car'd na a flie:
But steal me a blink o'your bonie black ee,
Yet look as ye were na looking at me.
Yet look as ye were na looking at me.
O whistle etc.*

(p. 197)

Būdingos žanrinės detalės (dažniausiai mylimųjų pasimatymo vieta žurgus ir bažnyčia), tipiška situacija, kai mylimieji persimeta žvilgsniais taip, kad niekas jų nepastebi, nepabrėžia padėties dramatiškumo, o priešingai — suteikia dainai lengvo ir skaidraus humoro, kuriuo nuspalvinti ir kiti posmeliai. Daina pasižymi nuotaikingumu, gyvumu ir jausmo tikrumu. Liaudiški palyginimai (Gang by me as tho' that ye car'd na a flie) ir posakiai (steal me a blink, And come na unless the back-yett be a-jee), kartkartėmis įterpti škotiški žodžiai ir labai natūraliai pasikartojanti paskutinė eilutė taip vykusiai išreiškia liaudies dainos koloritą ir taip organiškai derinasi su refrenu, kad, rodos, ir daina, ir priedainis parašyti iš pačios rankos.

Visai kitokio pobūdžio meilės daina „Raudona rožė“, kurioje išlaidyta grynai lyrinė intonacija, be jokių buitinių detalių. Čia net neminimas mylimosios vardas, kaip daugelyje kitų poeto meilės dainų.

Ši Bernso daina parašyta pagal labai plačiai paplitusią įvairiais variantais dainą, kurios pagrindinis motyvas — meilės jėga ir patvarumas. Dainos precedentai buvo įdėti į įvairius rinkinius ir atskirus lapelius (blackletters), tačiau jie ilgainiui buvo užmiršti, nes Bernso daina pralenkė visus ankstesnius modelius.

Bernso dainos jėgą sudaro jos nepaperkamas paprastumas, tai, kad meninis vaizdas atitinka minties esmę. Kiekvienas žodis, kiekvienas epitetas, kiekvienas palyginimas, pradedant pačia pirmąja eilute „O, my luve's like a red, red rose“, perteikia atitinkamą asociaciją ir išryškina meilės jausmo grožį, gilumą ir patvarumą. Bernsas, atsisakydamas įvairių, kartais, be abejo, labai spalvingų žanrinių detalių, kurios kitoms jo dainoms suteikia gana įdomų koloritą, šioje dainoje pasiekia minties ir išraiškos glaustumą bei universalumą. Jis operuoja čia labai bendro pobūdžio ir plačiai vartojamais įvaizdžiais, folklorui būdingais poetiniais

⁴⁸ Liaudies dainos fragmentą su šiuo refrenu jis rado Herdo rinkinyje.

simboliais, epitetais ir palyginimais: rožė — meilės simbolis, uola — patvarumo, jūra — neišsenkamumo ir gilumo ir t. t.; rožė — skaisčiai raudona (red, red rose), meilė — gili (deep), mergina — graži (bonie) ir kt. Šios paprastos poetinės išraiškos priemonės labai natūraliai ir organiškai suderintos ir atitinka emocijos pobūdį. Neatsitiktinai ši daina taip apeliuoja į įvairių kraštų ir epochų skaitytoją.

Savo įtaigos platumu pasižymi taip pat ir daina „Seniai praėjo tie laikai“, viena iš labiausiai paplitusių ne tik Škotijoje, bet ir už jos ribų. Šios dainos precedentai randami Votsono (1711) ir Remzėjaus rinkiniuose, kur jie turi meilės dainos formą⁴⁹. Yra žinomos ir politinio pobūdžio baladės (antiunijinės, jakobitų), dainuojamos ta pačia melodija⁵⁰. Žodžiu, šios dainos įvairių prototipų buvo gana nemaža. Bernsas nusuntė savo dainos variantą Tomsonui 1793 m.⁵¹ kaip liaudies dainą, padainuotą kažkokio seno žmogaus. Tačiau tai visiškai originali Bernso daina, ir su jos prototipais ją sieja tik melodija ir priedainis su škotiška fraze „Auld lang syne“ (Seniai praėjo tie laikai), kuri poetui atrodė „be galo išraiškinga“ (exceedingly expressive)⁵².

Bernsas sukūrė dainą apie seną draugystę, kurios neišdildo daugelio metų kelias ir vandenynai rūpesčių. Bernsas čia vėl pasirodo mokąs puikiai įsijausti į liaudies dainos poetiką. Menišškai įjungti pakartojimai (And days o'lang syne, Sin auld lang syne, For auld lang syne) kiekvienos strofos pabaigoje, skoningai įterpti škotiški žodžiai, subtili eilėraščio konstrukcija ir sugebėjimas įvairiais žodžiais perteikti praėjusių dienų nuotaiką (We twa hae run about the braes, We twa hae paidl't i' the burn etc.) nulemia dainos emocinį poveikį skaitytojui. Tačiau jos jėga glūdi ne tik pačiame tekste, bet ir potekstėje — tame, kas lieka nepasakyta ir ką gali sukurti skaitytojo vaizduotė.

Bernsas puikiai sugeba perteikti ne tik lyrines liaudies dainos intonacijas, bet taip pat ir humoristinius bei žanrinius motyvus. Tai buvo galima matyti jau iš jo dainos „Sušvilpk ir aš ateisiu“, kur lyrizmas ir humoras labai subtiliai persipina, tai matyti ir iš įvairių Bernso užstatėlės dainų, kaip „Nenuorama Vilis“ (Rattlin, Roarin Willie), „Laimingasis trio“ (The Happy Trio) bei kitokių humoristinio pobūdžio dainų.

Viena iš Bernso poezijos ypatybių, kuri atsispindi ne tik jo dainose, bet ir kitų žanrų poetiniuose kūriniuose, ir yra tai, kad jis sugeba pereiti nuo pačių buitiškiausių, kartais net gana prozaiškų situacijų ir motyvų prie iyriskiųjų ir subtiliausių intonacijų. Šia prasme jis gali būti gretinamas su Šekspyru, ir, matyt, abiem rašytojams šiuo atžvilgiu didelę reikšmę turėjo liaudies kūryba. Bernso kūryboje šiuo aspektu pats įdo-

⁴⁹ The Poetry of Robert Burns, p. 407—410.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ The Letters. . . , vol. II, p. 205—206.

⁵² The Letters. . . , vol. I, p. 278.

miausias kūrinys, be abejo, kantata „Linksmieji elgetos“ (Jolly Beggars).

Kad Bernsas tapo puikiu dainų kūrėju, nulėmė, be abejo, ne tik tai, kad jis gerai įsisavino liaudies dainų techniką, kaip nurodo K. Kit⁵³, bet ir tai, kad jam buvo artimas liaudiškas pasaulėvaizdis, liaudies mąstymo būdas. Jis stengiasi suvokti ir įprasminti liaudies poeziją visais jos atspalviais ir aspektais. Jis stovi ne šalia liaudies poezijos ir ją ima ne kaip objektą savo poetiniams eksperimentams, o tarsi pats tampa liaudies poetu ir viską perleidžia per liaudies sąmonės prizmę. Savo poezijoje jis išreiškė liaudies pasaulėvaizdžio progresyvias tendencijas, humanizmą ir demokratiškumą.

Tai ypač ryškiai atsispindi viename geriausių Bernso eilėraščių „Garbingas skurdas“ (For a' that and a'that). Iš įvairiais variantais ir motyvais paplitusios dainos Bernsas paėmė tiktai priedainio frazę „Ar šiaip ar taip“ (For a'that and a'that) ir sukūrė išraiškingą, humanistinio turinio kupiną dainą. Ryškiais kontrastingais vaizdais, ironija, taikliais epitetais poetas iškelia tikrąjį žmoniškumą, priešpastatydamas jį titulams, aukštoms vietoms ir rangams.

*A prince can mak a belted knight,
A marquis, duke, and a'that.
But an honest' man's aboon his might,
Guid faith he mauna fa' that!
For a'that, and a'that!
Their dignities, and a'that
The pith o'sense, and pride o'worth,
Are higher rank than a'that.*

(p. 247)

Šioje dainoje išreikštas liaudies požiūris į tikrąjį žmoniškumą, kuris pasireiškia ne išoriniu blizgesiu, o vidiniu orumu ir savo vertės suvokimu. Svarbiausia išlaikyti minties nepriklausomybę (The man of independant mind, He looks and laughs at a'that).

Kartu su tuo — tai eilėraštis, ryškiai pažymėtas Bernso poetine individualybe ir laikmečiu. Jame ryškiai praskamba Bernso kūrybai būdingos satyrinės intonacijos (Ye see yon birkie, ca'd a lord, Wha struts, and Stares, and a'that), o taip pat neabejotinai jaučiama Prancūzijos revoliucijos dvasia, jos iškeltieji laisvės ir brolybės principai (That man to Man, the world o'er, Shall brothers be for a'that).

Laikmečiu taip pat ryškiai atžymėtos ir istorinės dainos „Briuso kreipimasis į škotus“ (Scots, Wha, Hae) bei „Škotijos šlovė“ (Farewell to a'Ouor Scottish Fame), kuriose skamba kovos prieš tironiją ir nacionalinę priespaudą motyvai. Pirmoji ne kartą buvo lyginama su pran-

⁵³ Ch. Keith, The Russet Coat, p. 119.

cūzų marseljete. Šiose dainose lyrinės bei humoristinės-buitinės intonacijos užleidžia vietą herojiškam patosui. Retoriškų kreipimūsi, istorinių reminiscencijų, priešpastatymų pagalba poetas stengiasi žadinti škotų tautinį orumą bei patriotinius jausmus.

Šalia dainų Bernsas yra kūręs ir balades, kurioms panaudojo liaudies baladžių motyvus, jų poetiką ir eilėdarą. Jo baladžių tarpe tokie žinomi kūriniai, kaip „Jonas miežis“ (John Barleycorn), „Lordas Gregoris“ (Lord Gregory), „Makfersono atsisveikinimas“ (M'pherson's Farewell) ir kt. Tačiau Bernsas labiau mėgo dainos formą, nes, kaip poetui lyrikui, ji, matyt, buvo jam artimesnė⁵⁴.

Perdirbinėdamas liaudies dainas, Bernsas, kaip ir kiti folkloristai, buvo veikiamas XVIII amžiuje viešpataujančių estetinių kriterijų. Kai kada jis laikė, kad senieji dainos žodžiai vulgarūs arba nepadorūs ir todėl stengėsi juos pataisyti. Pavyzdžiui, rašydamas apie humoristinę škotų dainą „Pilkoji žąsis ir aitvaras“ (The Grey Goose and the Gled) jis sako sukursiąs jos motyvais „padoresnes eiles“ (some decenter verses)⁵⁵. Vadinasi, Bernsas, panašiai kaip ir kiti XVIII a. folkloristai, jautė reikalą tobulinti, gražinti liaudies kūrybą.

Tačiau Bernso santykis su liaudies daina iš esmės skiriasi nuo tų XVIII a. dainų taisytojų, kurie jas redagavo vadovaudamiesi „gero skonio“ principu. Poetas nesiekė suliteratūrinti liaudies kūrybos. Kadangi jam buvo artimas liaudiškas pasaulėvaizdis, liaudies mąstymo būdas, jis sugebėjo išlaikyti paprastumą, gyvumą, betarpiškumą ir natūralų humorą, būdingą liaudies dainai. Paprastumą Bernsas laikė viena gražiausių liaudies dainos savybių. Natūralus, nenudailintas jos grožis labiausiai jį traukė, nors jis ir matė, kad kiti ją labai vertina. „Kas man atrodo paprasta ir nenudailinta (wild)“, — rašė jis vienam savo bičiuliui, — „jam⁵⁶ ir jums gali atrodyti juokinga ir absurdiška“⁵⁷.

Siekdamas išlaikyti paprastą ir nenudailintą škotų dainos grožį, Bernsas buvo nusistatęs prieš graikiškų ir romėniškų vardų įvedimą, būdingą to meto literatūrinei poezijai. „Tie graikiški ir romėniški pastoraliniai vardai škotų dainoje skamba negyvai ir neskoningai“, — rašė jis Tomsonui⁵⁸. Antra vertus, Bernsas stengėsi kiek galima labiau išlaikyti škotiškąjį dainos koloritą, todėl laikė, kad negalima keisti škotiškų žodžių angliškais: „Skoningai įmaišant škotiškus žodžius ir posakius daina įgyja nai-vumo ir pastoralinio paprastumo, kuris labiau derinasi... su mūsų gim-

⁵⁴ Zr.: F. B. Snyder, Burns and the Popular Ballads. „The Journal of English and Germanic Philology“, vol. XII, 1918, p. 287.

⁵⁵ The Letters... , vol. II, p. 257.

⁵⁶ Bernsas turi galvoje žinomą to meto muziką Urbanį, kuris, tarp kitko, kūrė melodijas ir Bernso dainoms.

⁵⁷ The Letters... , vol. II, p. 245.

⁵⁸ The Letters... , vol. II, 167 p.

tosios muzikos paprastu patosu ir kaimišku gyvumu, negu kad angliškos eilės“⁵⁹. Škotų dainos nacionalinių bruožų išlaikymą Bernsas laikė svarbiausiu savo kūrybinės veiklos uždaviniu ir šią mintį jis be paliovos stengėsi įdiegti Tomsonui. „**Jūsų knyga**,— rašė jis,— **bus ateičiai škotų dainų pavyzdžiu** (pabraukta Bernso.— E. K.): tegul ši mintis visada neduoda ramybės jūsų sprendimams“⁶⁰.

Lygiai taip pat aukštai jis vertina ir škotų liaudies dainos ritmą, laikydamas jį „originaliausiu ir gražiausiu“⁶¹. Jis vertina škotų dainų ritmo nereguliarumą, kuris suteikia joms ypatingą pobūdį, savotišką veržlumą (wildness). Ir savo dainose jis taip pat kartais išlaiko šią škotų liaudies dainos ypatybę.

Didelį vaidmenį Bernso dainose vaidina melodija. Jis, kaip ir liaudies poetinės kūrybos autoriai, laikė, kad jo eilėraščiai skirti dainuoti. Todėl ir apie jų vertę pilnutinai būtų galima spręsti tik nagrinėjant jas kartu su melodija. Melodijos parinkimui arba sukūrimui poetas skyrė daug dėmesio⁶². Dar savo „Užrašų knygutėje“ (1783—1785) jis pažymėjo, jog visada turįs paniūniuoti melodiją, prieš sukurdamas dainą. O 1793 m. laiške Tomsonui Bernsas rašė: „Kol aš visiškai neįsisavinsiu motyvo, kol jo nesudainuosiu; aš negalėsiu kurti eilių“⁶³. Vadinasi, melodijos išrinkimas Bernsui buvo pirmasis meninės jo kūrybos etapas. Pagal įsivartantą melodiją būdavo kuriami žodžiai. Nors Bernsas vadina save menku muzikos žinovu⁶⁴, bet iš jo laiškų matyti, kad jis turėjo gerą muzikinę nuojautą. Poetas subtiliai kalba apie tos ar kitos melodijos grožį ir tinkamumą kuriam nors poetiniam tekstui. Bernsas atkakliai ginčijasi su Tomsonu dėl melodijos dainai „Briuso kreipimasis į škotus“, sakydamas, kad jai turi palikti senos škotų dainos „Hey, tutti, taitie“ melodija, pagal kurią jis ir sukūrė savo dainą. Ir apskritai jis liepia nekeisti škotiškų dainų melodijų: „Teišsaugo mūsų nacionalinė muzika savo įgimtus bruožus“⁶⁵.

* * *

Bernso veikla folkloristikoje buvo apspręsta tiek jo biografijos faktų, tiek ir to meto literatūrinių istorinių aplinkybių. Poetas gyveno tokiu metu, kai susidomėjimas liaudies kūryba itin pradėjo augti, kada folkloras buvo ne tik plačiai renkamas ir populiarinamas, bet buvo pradėtas ir mokliškai tyrinėti. Bernsas užima savitą vietą kitų folkloristų tarpe.

⁵⁹ The Letters... , vol. II, p. 148—149.

⁶⁰ Ten pat, p. 162.

⁶¹ Letters... , vol. II, p. 265.

⁶² Bernsas panaudojo ne tik dainų, bet ir škotų šokių melodijas, kurios anksčiau neturėjo žodžių. (D. Daiches, Robert Burns, p. 321—322.)

⁶³ The Letters... , vol. II, p. 276.

⁶⁴ The Letters... , vol. II, p. 276.

⁶⁵ The Letters... , p. 172.

Jo požiūris į liaudies kūrybą buvo kitoks, negu kitų XVIII a. anglų liaudies kūrybos rinkėjų ir populiarintojų. Jeigu kiti folkloristai į liaudies kūrybą žiūrėjo iš šalies, o kartais net ir iš aukšto ir stengėsi ją pritaikyti prie literatūrinės kalbos normų, Bernsas ją suvokė tarsi iš vidaus ir stengėsi ją perteikti liaudies dainiaus požiūriu. Tam turėjo reikšmės jo liaudiškas pasaulėvaizdis, jo literatūros supratimas, jo visuomeninė pozicija.

Be abejo, Bernsas neturėjo savo nuoseklios ir išbaigtos estetiškos programos, juo labiau aiškiai suformuluotų pažiūrų į folklorą. Jo santykis su liaudies kūryba yra daugiau kaip menininko, o ne kaip mokslininko. Tačiau gera ir glaudi pažintis su liaudies žmogaus galvosena ir jo dvasine kūryba leido poetui iš esmės teisingai suvokti pagrindinius liaudies poezijos bruožus: paprastumą, natūralumą, betarpiškumą, nenudailintą jos grožį ir gilų žmoniškumą.

Folkloro kūriniuose Bernsas ieškojo ne tiek senovės, kiek savo laikmečio atspindžio. Jo dainos nesistengia nuvesti žmogų į praeitį ar nuvilioti į tolimus kraštus, tuo pačiu atitraukdamos jį nuo aktualių dabarties problemų. Tuo Bernsas iš esmės skiriasi nuo Makfersono, kurio „Osiano giesmės“ persunktos senovės garbinimu ir praėjusių laikų atmosfera. Folklore jis taip pat neieškojo, kaip vėliau kai kurie romantikai, tolimų kraštų egzotikos ir domėjosi visų pirma savo krašto liaudies kūryba. Bernso dainos alsuoja nūdienu, o kai kurios (pvz., „Garbingas skurdas“, „Laisvės medis“) nukreiptos ir į ateitį. Jos apdainuoja visa, kas artima liaudies žmogui, kas išreiškia jo humanistinius ir demokratinius siekimus. Panaudodamas įvairius liaudies dainų motyvus, poetas suteikia savo dainoms platų bendražmogišką ir socialinį skambesį. Todėl galima sakyti, kad plačia prasme folkloras jo sąmonėje suartėja su liaudiškumo idėja.

Į liaudies kūrybą Bernsas žiūrėjo kaip į nacionalinės sąmonės išraišką. Rinkdamas ir kūrybiškai perdirdamas bei populiarindamas škotų liaudies dainas, jis stengėsi išsaugoti škotų nacionalinį kultūrinį lobyną, atskleisti jo grožį ir vertę. Jis stengėsi kiek galima daugiau išlaikyti škotišką dainų specifiką. O kai kuriomis dainomis („Škotijos šlovė“, „Briuso kreipimasis“) jis tiesiogiai žadino škotų nacionalinius jausmus. Be abejo, nesuvokdamas teisingai ir aiškiai to meto istorinių aplinkybių, Bernsas negalėjo nurodyti kelių į Škotijos nacionalinę nepriklausomybę, tačiau daugelis jo patriotinių eilėraščių turi tą reikšmę, kad juose poetas apskritai smerkia politinį despotizmą ir tironiją.

Bernso poezijoje susilieja įvairūs folkloro elementai. Jis puikiai pa- gauna lyrines, humoristines, dramatinės ir herojinės folkloro intonacijas, moka derinti panašiai, kaip ir liaudies kūryboje, buitines ir romantines, žanrines ir pakiliai poetiškas situacijas. Iš folkloro Bernsas perėmė daug humoro ir gyvenimo džiaugsmo motyvų, liaudžiai būdingą optimistinį pasaulėvaizdį. Savo dainose jis meniškai panaudoja liaudies poetikos

priemonės — simbolius, epitetus ir palyginimus, liaudies dainos struktūrą, priedainį ir pagaliau melodijas.

Visa tai nulėmė, kad Bernso dainos savo ruožtu vėl perėjo į liaudį ir tapo liaudies dainuojamosios kūrybos nuosavybe. Būdamos tobulesnės už ankstesnius tos ar kitos dainos variantus jos ilgainiui išstūmė savo prototipus. Aktyvų liaudies reagavimą į Bernso dainas pabrėžė jau Getė, sakydamas: „Ar ne dėl to jis (Bernsas.— E. K.) didis, kad jo paties dainos tuojau rado jautrias ausis liaudyje, kad jos skambėjo jam pačiam laukuose iš piovėjų ir rišėjų lūpų, kad jomis jį sutikdavo ir sveikindavo jo linksmieji draugai smuklėje? Tokiomis sąlygomis jis galėjo kai kuo tapti“⁶⁶.

Folkloro tradicijos labai stiprios ir kitų žanrų Bernso kūrinuose. Jos ryškiai matyti jo poemose „Linksmieji elgetos“ ir ypač „Temas O'Sentėris“. Tačiau santykis su liaudies tradicijomis čia jau įgauna kitokių aspektų ir gali būti atskiros tyrinėjimo objektu.

1968, sausis

Р. БЕРНС И ШОТЛАНДСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕСНЯ

Елена КУОСАЙТЕ

Резюме

В творчестве Бернса важное место занимают песни, написанные по мотивам шотландских народных песен. В ознакомлении поэта с народным творчеством сыграли большую роль разные обстоятельства биографического и историко-литературного характера.

Формы и виды переработок Бернсом народных песен очень разнообразны: 1) поэт оставляет основной текст и структуру песни, изменяя только некоторые слова или фразы; 2) поэт меняет структуру и объем (сокращает или расширяет) народной песни, но оставляет ее основные мотивы и образы; 3) поэт берет из народной песни только отдельные ее элементы (название, одну или две строфы, рефрен и т. д.) и создает самостоятельное лирическое произведение; 4) используя поэтику и мотивы народных песен, поэт творит оригинальные песни. В песнях Бернса наблюдается тесная связь между их текстом и мелодией.

Будучи хорошо знакомый с образом мышления человека из народа, его духовным творчеством, Бернс глубоко уловил основные черты народной поэзии: простоту, естественность, непосредственность и человечность. В отличие от других фольклористов того времени, он смотрел на народное творчество не со стороны, а как будто изнутри, и старался передать его специфику как народный певец. В его песнях нет сти-

⁶⁶ Goethes Gespräche, Band III, Leipzig, 1910, S. 387.

лизации фольклора, он не стремится придавать ему нормы литературного творчества.

В поэзии Бернса сливаются разные элементы фольклора. Он хорошо передает лирические, юмористические и героические интонации народной песни, разные жанровые особенности. Вместе с тем в его песнях отражается и индивидуальность поэта, его мировоззрение и этические принципы, характерная для него способность драматизировать жизненные ситуации, эмоционально передать переживания человека.

BURNS AND THE SCOTTISH FOLK-SONG

Elena KUOSAITĖ

Summary

Poems written in imitation of the motifs and melodies of Scottish folk-songs take an eminent place in Burns's literary heritage. The poet's interest in and acquaintance with the Scottish songs was determined by different biographical and historical factors.

Burns recorded and transformed the Scottish folk-songs in different ways and forms: sometimes the poet made only slight alterations in the text of the songs, sometimes he changed the structure of the song by adding new stanzas to it or by reducing it, sometimes he took only some elements of the previous song (the title, the chorus, one or several lines etc.) and created a new song, sometimes he made quite original songs based on folklore and traditional images etc. There is an evident connection between the lyric and the music in Burns's songs. The poet would never write the lyric until he had made himself completely familiar with the melody.

Burns was well acquainted with the life of simple people and with their spiritual world. It helped him to penetrate into the very essence of folk-song and to catch its main features: simplicity, unaffected beauty, spontaneity and humaneness. He differs from many folk-song collectors of his time, who didn't consider folk poetry as such but tried to revise it in the spirit of literary laws. Burns absorbed the very idiom of the folk-songs and transmitted them as if he himself were an anonymous popular bard.

Burns has managed to infuse into his songs different folk elements. He knew how to recreate lyric, humorous and heroic aspects of the folk-songs, their poetic imagery and genuine folk feeling. At the same time they bear the stamp of his own personality. They reflect his social and moral principles, his poetic vision of life.